

Tarmiškumo tvarumas didmiestyje: emic naratyvo kūr#jo perspektyva

Aliūkait#, Daiva

Tarmiškumo tvarumas didmiestyje: emic naratyvo kūr#jo perspektyva

Respectus Philologicus, vol. 38, núm. 43, 2020

Vilniaus Universitetas, Lituania

Disponible en: <https://www.redalyc.org/articulo.oa?id=694474400006>

DOI: <https://doi.org/10.15388/RESPECTUS.2020.38.43.59>

Esta obra está bajo una Licencia Creative Commons Atribución 4.0 Internacional.

Tarmiškumo tvarumas didmiestyje: emic naratyvo kūrėjo perspektyva

Sustainability of Dialecticity in the City: The Perspective of the Emic Narrative Constructor

Daiva Aliūkaitė daiva.aliukaite@knf.vu.lt

Vilniaus universiteto Kauno fakultetas Vilnius University, Lithuania

 <https://orcid.org/0000-0002-4275-9512>

Respectus Philologicus, vol. 38, núm. 43, 2020

Vilniaus Universitetas, Lithuania

Recepción: 15 Julio 2020
Aprobación: 05 Septiembre 2020

DOI: <https://doi.org/10.15388/RESPECTUS.2020.38.43.59>

Redalyc: <https://www.redalyc.org/articulo.oa?id=694474400006>

Summary: Straipsnyje plėtojamas tarmėtyrinis diskursas, skirtas tarmiškumo tvarumui didmiestyje interpretuoti. Pristatomo tyrimo tikslas – atliekant emic, t. y. paprastojo kalbos bendruomenės nario, naratyvo analizę, įvertinti tarmiškumo tvarumą didmiestyje. Didmiesčių zonose sutrinka natūralus horizontalus kalbos kontinuumas, vadinasi, iš etic, kitaip – tyrėjo, perspektyvos (gali būti) keliama skirtingų regioninių variantų koegzistavo, konkuravimo, niveliavimosi ir pan. klausimai. O vertinant emic perspektyvą ir metodologinį inventorių šiai perspektyvai rasti, iš esmės yra kalbama apie tarmiškumo sąlygų identifikavimą. Emic naratyvas, kitaip – aš manau, kad ... naratyvas, konstruojamas iš perceptyviosios dialektologijos tyrimo, atlikto trijuose Lietuvos didmiesčiuose, medžiagos, suteikia žinių tarmiškumo projekcijoms čia ir dabar, o iš dalies ir ateityje modeliuoti. Svarstant tarmiškumo tvarumo klausimą, straipsnyje susitelkiama į konstruojamo emic naratyvo dalis, aprėpiančias kalbinio elgesio refleksiją, taip pat kalbinės aplinkos vertinimą, apriorines kalbines nuostatas dėl tarminių kodų vartosenos.

Keywords: tarmiškumo tvarumas, emic naratyvas, paprastasis kalbos bendruomenės narys, perceptyvioji dialektologija, miestas.

Abstract: The paper approaches the dialect-exploratory discourse, which concerns the interpretation of sustainability of dialecticity in the city. The given research aims at the evaluation of the sustainability of dialecticity in the city by performing the analysis of the emic narrative, i. e. the narrative of an ordinary member of the language community. In the city zones, the natural horizontal language continuum is disturbed; hence, from the perspective of etic, or the researcher, the problem of the co-existence, competition, levelling, etc. of different regional variants arises. What regards the emic perspective and the methodological inventory allowing for its formation, it should be stressed that it concerns the identification of the dialecticity conditions, or conditions determining variability that includes dialects. The emic narrative, or in other words, the I think that ... narrative, when reconstructed based on the empirical material collected for the research in perceptual dialectology embracing three Lithuanian cities, gives a piece of proper information to model the here and now and, to some extent, the future dialecticity projections. When discussing the problem of sustainability of dialecticity, the author concentrates on the segments of the reconstructed emic narrative that cover the reflection of language behaviour, estimation of language environment and a priori language attitudes toward the use of dialect codes.

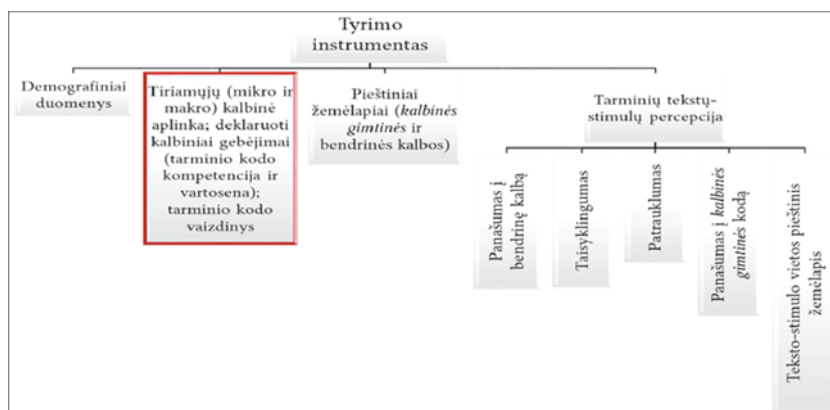
Keywords: sustainability of dialecticity, emic narrative, an ordinary member of the language community, perceptual dialectology, city.

Įvadinės pastabos

Šiame straipsnyje pristatomo tyrimo **objektas** – tarmiškumo tvarumas. Straipsnyje plėtojamo analitinio diskurso pagrindas – projekto „Regioninių variantų ir tariamosios bendrinės kalbos (kvazistandarto) sklaida XXI amžiaus pradžioje: percepcinis tyrimas“¹ **medžiaga**, t. y. trijų Lietuvos didmiesčių – Vilniaus, Kauno ir Klaipėdos – 154 jaunuolių kalbinių nuostatų, užfiksuotų taikant perceptyviosios dialektologijos (PD) (plg. Preston, 1999, p. xxiii–xl; Preston, 2018, p. 177–203) instrumentus, duomenys, – viena vertus, susiaurina, kita vertus, patikslina tirsimą dalyką. Taigi straipsnyje plėtojamas tarmėtyrinis diskursas, skirtas tarmiškumo tvarumui didmiestyje interpretuoti. Pristatomo tyrimo **tikslas** – atliekant *emic*² naratyvo analizę, įvertinti tarmiškumo tvarumą didmiestyje.

Emic, šiuo atveju – paprastojo kalbos bendruomenės nario, naratyvas konstruojamas iš PD tyrimo medžiagos. Galima apibendrintai teigti, kad, pildydamas PD tyrimo anketą, kiekvienas tyrimo dalyvis sukūrė tam tikro turinio *emic* naratyvą. Pažymėtina, kad, paprastojo kalbos bendruomenės nario *emic* patirtį įtraukiant į *etic*, t. y. tyrėjo, diskursą, būtina distancija. *Emic* perspektyva iš esmės yra *aš manau, kad ...* perspektyva, todėl, referuojant ir įtraukiant į dialektologinį diskursą paprastojo kalbos bendruomenės nario kuriamą naratyvą, jo negalima prilyginti *taip yra* perspektyvai (taip pat žr. Aliūkaitė, Mikulėnienė, 2019).

Pažymėtina, kad vykdant projektą sukaupia įvairius tarmiškumo ir netarmiškumo *emic* naratyvus grindžiančios medžiagos (tiriamąjo PD instrumento (29 klausimų ir užduočių anketos), dalykinę sandarą žr. 1 pav.)³. Svarstant straipsnio tiriamąjį klausimą – tarmiškumo tvarumą Lietuvos didmiestyje – įtraukiami tik kai kurie šios medžiagos fragmentai⁴.

1 pav

Projekto „Regioninių variantų ir tariamosios bendrinės kalbos (kvazistandarto) sklaida XXI amžiaus pradžioje: percepcinis tyrimas“ tiriamąjo instrumento (anketos) dalykinė sandara

Taigi svarstant tarmiškumo tvarumo klausimą, yra reikšminga paprastojo kalbos bendruomenės nario naratyvo dalis⁵, aprėpianti kalbinio elgesio refleksiją, taip pat kalbinės aplinkos vertinimą: *mano*

gyvenamoje vietovėje (ne)kalbama tarmiškai; aš girdžiu Y dažniu kalbėjimą tarmiškai mano gyvenamoje vietovėje / aš negirdžiu kalbėjimo tarmiškai mano gyvenamoje vietovėje; mano šeimoje (ne)kalbama tarmiškai; aš girdžiu Y1 dažniu kalbėjimą tarmiškai šeimoje / aš negirdžiu kalbėjimo tarmiškai šeimoje; aš (ne)moku kalbėti tarmiškai; aš (ne)kalbu tarmiškai; aš kalbu Y2 dažniu tarmiškai / aš nekalbu tarmiškai; aš (ne)kalbu tarmiškai N srityse ir M vietose; aš (ne)kalbu tarmiškai su A+n pašnekovais; aš (ne)kalbu tarmiškai su B amžiaus pašnekovais. Iš PD tyrimo rekonstruojamas *emic* naratyvo fragmentas – (ne)tinka kalbėti tarmiškai N srityse ir M vietose; (ne)tinka kalbėti tarmiškai su A+n pašnekovais; (ne)tinka kalbėti tarmiškai su B amžiaus pašnekovais – atskleidžia apriorines paprastųjų kalbos bendruomenės narių nuostatas. Primintina, kad *emic* perspektyva iš esmės yra aš manau, kad ... perspektyva, taigi, prieš įtraukiant į tarmėtyrinį diskursą, visi naratyvų fragmentai patikslintini tokiu principu: [aš manau, kad] mano gyvenamoje vietovėje (ne)kalbama tarmiškai; [aš manau, kad] aš girdžiu Y dažniu kalbėjimą tarmiškai mano gyvenamoje vietovėje / aš negirdžiu kalbėjimo tarmiškai mano gyvenamoje vietovėje; ir t. t. Toks paprastojo kalbos bendruomenės nario naratyvo patikslinimas jokia būdu nekeičia jo [*emic* naratyvo] vertės. Taip randasi galimybė gretinti *emic* ir *etic* naratyvus, vertinti sutaptis ir skirtis, taigi – plėtoti daugiaplanį tarmėtyrinį diskursą.

Apibendrinant teorines ir metodologines straipsnyje pristatomo tyrimo nuostatas, pasakytina, kad tiek medžiagos kaupimo etapu, vykdant kalbinių nuostatų ir variantų percepcijos eksperimentą, tiek ir medžiagos analizės etapu, iš sukaupytų duomenų rekonstruojant *emic* naratyvus, vadovautasi PD paradigmos teorinėmis ir metodologinėmis prielaidomis. Be to, atliekant *emic* naratyvo analizę, pagal poreikį įvertinti ir naratyvų kūrėjų egocentriniai socialiniai tinklai (angl. *egocentric networks*) (Sarhimma, 2009, p. 163), remiamasi tarminio kodo vartotojų tipologija (plg. Blanchet, Armstrong, 2006, p. 251–275). Priešinant ir gretinant apriorines paprastųjų kalbos bendruomenės narių kalbines nuostatas ir kalbinio elgesio bei aplinkos refleksiją, svarstymams svarbi ir kalbinių nuostatų koncepcija (plg. Garrett, Coupland, Williams, 2003).

Pridurtina, kad tarmiškumo tvarumo tyrimas sietinas su PD paradigmos plėtra Lietuvoje. Be to, tarmiškumo tvarumo kategorijos įtraukimas, analizuojant *emic* naratyvus, pildo teorinės tarmėtyros koncepcijas.

1. Tarmiškumo gyvybingumas ar tarmiškumo tvarumas: *etic* ir *emic* perspektyvos

Vertinant iš tarmėtyros perspektyvos, galima būtų teigti, kad didmiesčiuose sutrinka natūralus horizontalusis kalbos kontinuumas (taip pat žr. Aliūkaitė, 2014, p. 3–4). Tokia įžvalga peršasi net ir nevaržant regioninio kalbos variantiškumo žiūros tradicinės tarmėtyros NORM'o ⁶ (Chambers, Trudgill, 2004, p. 28; Aliūkaitė, Mikulėnienė, 2014, p. 32) modelio imperatyvu. Taigi nors didmiesčio (ir apskritai

miesto) žmogus a priori nevertinamas kaip netinkamas tarminio (regioninio) kodo atstovas, vis dėlto reikia pripažinti, kad sudėtinga sociokultūrinių tinklų (daugiau dėl sociokultūrinių tinklų sampratos vietovės kalbinių kodų raidai žr. Čepaitienė, 2016, p. 136–159), sujungiančių didmiesčio bendruomenės narius su labai įvairių variantų sklaidos arealų bendruomenių nariais, sistema neabejotinai lemia sudėtingesnę didmiesčių negu, pvz., regioninių miestų, kalbos variantų sanklodą. Vadinasi, iš etic, kitaip – tyrėjo, perspektyvos gali būti keliami skirtingų regioninių variantų koegzistavo, konkuravimo, niveliavimosi ir pan. klausimai. Etic naratyvas apie didmiesčio kalbinę tikrovę grįstinas tiesioginių stebėjimų metodais (angl. direct method) (dėl metodo žr. Schrambke, 2010, p. 88–91) gauta medžiaga. Tokia [kalbinė] medžiaga suponuoja (gali suponuoti) etic naratyvą dėl regioninių kodų (tradiciškai vertinant – tarmių) gyvybingumo didmiesčiuose. Reikia pasakyti, kad šiuo atveju vartojant gyvybingumo kategoriją nesiremiamą etnolingvistinio gyvybingumo (angl. ethnolinguistic vitality) koncepcija, aprėpiančia ir kalbinį gyvybingumą (apie etnolingvistinio gyvybingumo teoriją žr. Bourhis, Giles, Rosenthal, 1981, p. 145–155; Yagmur, Ehala, 2011, p. 102–104). Gyvybingumo kategorija suprantama siauriau, t. y. iš kodo kalbinės tapatybės perspektyvos. Gyvybingas kodas – tai kodas, tam tikru laipsniu reprezentuojąs objektyvias charakteristikas. Pridurtina, kad, turint omenyje vartosenos dinamiką ir variantų koegzistavimo didmiesčiuose prielaidas, šiuo atveju tiksliau būtų vartoti tarmiškumo gyvybingumo kategoriją. Grynosios tarmės (angl. genuine dialect) (dėl termino žr. (Villena-Ponsoda, 2010, p. 615–618) konceptas apskritai labiau teorinis konstruktas, o ne vartojamo kodo nominacija. Taigi tokiu aspektu vertinant kodų sklaidą urbanistinėje vietovėje tarmiškumo gyvybingumo kategorija leidžia kritiškai įvertinti horizontaliojo variantiškumo kontinuumo apraiškas didmiesčio bendruomenėse – pvz., ar reprezentuojami regiolektiniai ar geolektiniai požymiai ar tarmiškumo žymenys (taip pat žr. Mikulėnienė, 2019, p. 51–62). Žinoma, būtina pabrėžti, kad tokie kodo gyvybingumo vs negyvybingumo diskursai neatsietini nuo apskritai kalbinio gyvybingumo diskursų, besiremiančių etnolingvistinio gyvybingumo koncepcija ir interpretuojančių kalbos ar varianto vertę, sklaidą ir perspektyvą lokaliajo kalbų rinkoje. Tačiau esminė tokių diskursų sąlyga ir kartu skirtis yra ta, kad tokio etic naratyvo kūrėjas, vertinąs kodo gyvybingumą, eina nuo paties kodo, t. y. nuo kalbos duomenų, o ne nuo to kodo vartotojo.

Kalbant apie emic perspektyvą ir metodologinį inventorių (pvz., PD paradigmos) šiai perspektyvai rasti, iš esmės yra kalbama apie tarmiškumo sąlygų identifikavimą. Taigi tai yra ėjimas nuo vartotojo – kaip pasirenkančio, suprantančio, vertinančio, palaikančio, besitapatinančio ir kt. kodą. Čia ir fiksuotina esminė skirtis: etic tyrimo medžiaga suponuoja kalbėjimą apie tarmiškumo gyvybingumą ar negyvybingumą, kitaip tariant, tiesioginio stebėjimo metodas yra paties variantiškumo inventorizacijos prielaida; emic naratyvas suponuoja kalbėjimą apie tarmiškumo tvarumą ar netvarumą. Tam tikru aspektu

esminė skirtis tarp gyvybingumo ir tvarumo kategorijų paaiškintina ir per stebimojo laiko (angl. *apparent time*) (Labov, 1972; Sankoff, 2006, p. 110–116) perspektyvą. *Etic* naratyvų kūrėjai gali disponuoti tarmiškumo būklės medžiaga, taigi kalbos duomenimis: kaip, koku laipsniu (regiolektas, geolektas, kt.), intensyvumu ir kuri karta realizuoja žymėtuosius kodus, o *emic*, kitaip – aš manau, kad ..., naratyvų kūrėjai tik teikia žinių tarmiškumo projekcijoms čia ir dabar, o iš dalies ir ateityje modeliuoti. Pabrėžtina, kad tyriminis suabejojimas *emic* naratyvo kūrėjo kompetencija ir percepcija, t. y. jo atskleidžiamos pozicijos mano gyvenamoje vietovėje kalbama tarmiškai ar aš negirdžiu kalbėjimo tarmiškai mano gyvenamoje vietovėje ir t. t. sutapatinimas su aš manau, kad ... pozicija, o ne taip yra pozicija, nėra *emic* žiūros sumenkinimas. Tai yra tik kritinė strategija, nes tyrėjas, disponuojąs tiesioginių stebėjimų medžiaga, gali paaiškinti tiek tikslų, tiek ir netikslų (*etic* požiūriu) paprastojo kalbos bendruomenės nario *emic* naratyvą, įvertindamas įvairias aplinkybes, pvz., kokio ryškumo tarmiškumas *de facto* funkcionuoja vietovėje; kokios sociokultūrinės vietovės konotacijos, kt., kurios veikia (ar gali veikti) paprastojo kalbos bendruomenės nario nuostatas. Ir taip, kai jau minėta, – plėtojamas daugiaplanis tarmėtyrinis diskursas.

2. Tarmiškumo tvarumas Lietuvos didmiesčiuose: savistaba

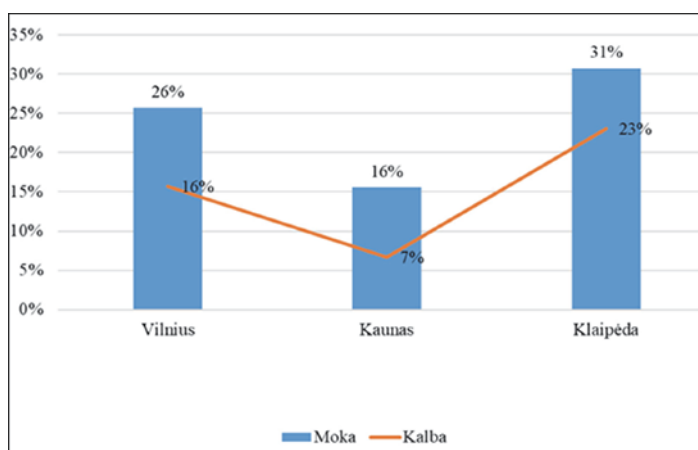
Taigi šios straipsnio dalies poskyriuose, referuojant *emic* naratyvų fragmentus, išskleidžiami tarmiškumo tvarumą ir netvarumą patvirtinantys kalbinės elgsenos refleksijos, aplinkos įvertinimo, apriorinių nuostatų duomenys.

2.1. (Ne)aktyvus tarminio kodo atstovas

Nors didmiesčiai ir netampa tam tikromis izoliuotomis, t. y. nepralaidžiomis regiono, kuriame didmiestis įsikūręs, variantams, zonomis, bet judumas į didmiestį iš labai įvairių regioninių arealų neabejotinai gali lemti daug sudėtingesnę kalbos variantiškumo raidą, struktūrą ir sanklodą (Aliūkaitė, 2014, p. 3–4), o tai, žinoma, gali veikti ir *emic* diskursus. Vertinant iš PD tyrimų tradicijos, matyti, kad vienokią ar kitokią reikšmę variantai gali įgyti ir be realaus kalbinio turinio, kalbinio pamato. Variantų vertės vaizdinių sistema, kaip yra atkreipęs dėmesį Fumio Inoue, plėtodamas dialekto vaizdinio (angl. *dialect image*) sampratą (Inoue, 1999, p. 147–160), tik iš dalies paklūsta kalbinės patirties argumentams. Paprastasis kalbos bendruomenės narys potencialus susikurti savo prasmę, kad ir naivią, bet jam reikšmingą. Didmiesčio gyventojų tapatybė, o būtent tokią, *etic* požiūriu, galima priskirti Vilniaus, Kauno ir Klaipėdos punktų tyrimo dalyviams, neabejotinai taip pat lemia (gali lemti) *emic* naratyvus. Nors tiriamųjų didmiesčių punktų jaunuoliai turi ne visai vienodas tiek kalbines, tiek nekalbines prielaidas plėtoti *emic* naratyvą, pasirinkta

iš kalbinės elgsenos, mikroaplinkos ir makroaplinkos vertinimo ir kt. (re)konstruoti apibendrintą sociolingvistinį *emic* naratyvo kūrėjo portretą, taip pat jo [*emic* naratyvo kūrėjo] kalbinę aplinką, o atskirų punktų duomenys komentuojami, siekiant išryškinti esmines skirtis. Iš esmės taip išryškėja bendras tarmiškumo (pripažįstamas) potencialas, t. y. kiek galima apibendrintai kalbėti apie tarmiškumo tvarumą ar tarmiškumo netvarumą didmiesčiuose.

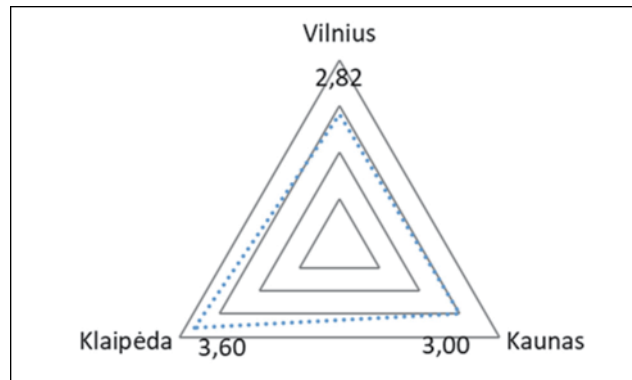
24 proc. didmiesčių jaunuolių, vertindami savo kalbinę kompetenciją ir elgseną, pripažino, kad moka kalbėti tarmiškai, 75 proc. deklaravo tarmiškai kalbėti nemokantys. 15 proc. jaunuolių nurodė kalbantys tarmiškai. Jų tarminio kodo vartosenos dažnis – 3,09 iš 7. Iš trijų didmiesčių deklaruojamo tarminio kodo mokėjimo ir vartosenos (ne)aktyvumu šiek tiek išsiskiria jaunieji kauniečiai (žr. 2 pav.). Visuose trijuose didmiesčių punktuose pasitaikė jaunuolių, kurie teigė, kad nekalba tarmiškai, vis dėlto įvertino tarminio kodo vartosenos dažnį. Vln_M30⁷, Vln_M39, Vln_M44, Vln_M46, Vln_V23, Kn_V021 Kn_V04, Kn_V08 ir Klp_M02 tiriamieji tarminio kodo vartoseną įvertino 1 balu; Vln_M36 ir Kn_V18 – 2 balais, Kn_V17 – 3 balais.

2 pav

Didmiesčių jaunuolių nuostatos dėl kalbinės elgsenos

Didmiesčių jaunuoliai, pripažinę, kad tarminis kodas yra vienas iš jų kalbinių kodų išteklų, šio kodo vartosenos dažnį vertino skirtingai. Visuose didmiesčiuose tiriamieji sąmoningųjų nuostatų lygmeniu atskleidė, kad jiems būdinga aktyvi arba labai reta komunikacija tarminiu kodu. Nors tarminio kodo vartosenos dažnio vidurkis (žr. 3 pav.) rodo, kad tarminis kodas yra labiau nekonkurencingas nei konkurencingas didmiestyje, vis dėlto visuose punktuose pasitaikė tiriamųjų, kurie deklaravo esant tarminis kodas yra jų aktyvios vartosenos kodas. Taigi deklaruotos kalbinės elgsenos duomenys grindžia prielaidą, kad ir didmiestyje yra nuolatinių tarminio kodo atstovų (dėl tarminio kodo vartotojų tipologijos žr. Blanchet, Armstrong, 2006, p. 251–275), pvz., Vln_M04, Vln_V24, Kn_M09 tiriamieji savo tarminio kodo vartoseną įvertino 6 balais, Vln_V02, Kn_V03, Klp_V09 – 7 balais. Vis dėlto pavieniai tokios savistabos atvejai netvirtina prielaidų dėl tarmiškumo tvarumo didmiestyje.

3 pav

Didmiesčių jaunuolių deklaruotas tarminio kodo vartosenos dažnis

Iš per tyrimą sukaupytų duomenų matyti, kad šių jaunuolių kalbinė elgsena, tikėtina, lemiamą vaidinamųjų egocentrinių socialinių tinklų (angl. *egocentric networks*) (Sarhimma, 2009, p. 163), jaunuolių seneliai yra aukštaitiškojo ar žemaitiškojo tarmiškumo zonų, pvz., Vln_M04 tiriamosios seneliai yra iš Marijampolės ir Kėdainių, vertindama tarminio kodo raišką mikroaplinkoje tiriamoji pripažino tarminio kodo vartoseną tarp šeimos narių (vartosenos dažnis – 5), įvardijo, kad vartojamas kodas yra *suvalkiečių*, ji deklaravo pati tarminį kodą vartojanti *su šeimos nariais, su draugais, pažįstamais asmenimis ir kalbančiais tarmiškai*; pažymėjo kalbanti tarmiškai su visais, nepriklausomai nuo to, kurios kartos yra pašnekovas, taip pat pažymėjo, kad tarminį kodą vartojanti visur. Vln_V02 tiriamojo seneliai, t. y. mamos tėvai, yra iš Aukštaitijos, kiti seneliai, t. y. tėvo tėvai, yra iš Joniškio ir iš Žemaitijos; vertindamas tarminio kodo raišką šeimoje, tiriamasis tarminio kodo vartoseną tarp šeimos narių įvertino 7 balais, žymėjo, kad vartojama aukštaičių ir žemaičių tarmė; pats deklaravo tarminį kodą vartojantis tiek *kalbinėje gimtinėje*, tiek *svečiuodamasis pas senelius*; pažymėjo, kad tarminį kodą pasirenkantis su namiškiais ir draugais; nei pašnekovo karta, nei vieta nelemianti jo kodo pritaikymo. Šie pavyzdžiai rodytų, kad didmiesčiai yra pralaidūs regioniniams variantams, tik, žinoma, visiškai dėsninga, kad čia plėtojasi saviti variantų skvarbos scenarijai, pirmiausia per egocentrinius socialinius tinklus. Taigi formuluojant išvalgas dėl tarmiškumo tvarumo, įvertintina ir ši aplinkybė – t. y. kiek didmiesčio jaunuolis susisaistęs su regionais.

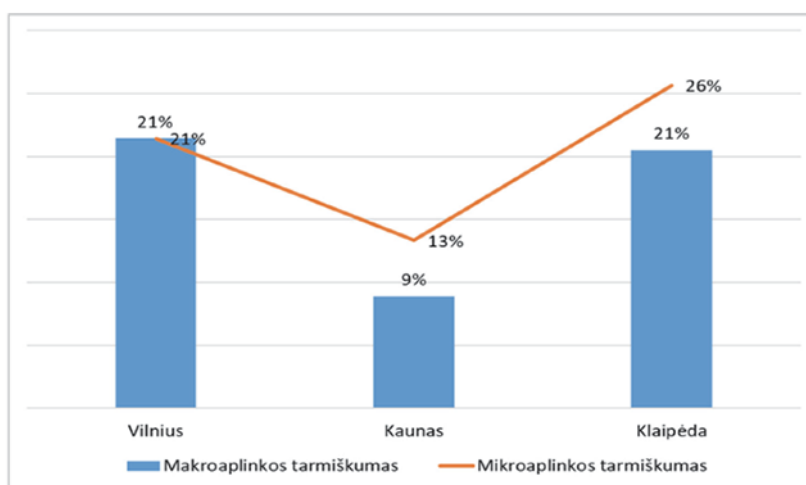
2.2. Tarmiškumo tvarumas šeimoje ir didmiesčio bendruomenėje

Didmiesčio jaunuoliai, vertindami kalbinės gimtinės, t. y. savo didmiesčio, mikroaplinkos ir makroaplinkos (ne)tarmiškumą, kuria naratyvą, kad didmiesčiuose tarmiškumas menkai pasitaikantis ir atpažįstamas tiek šeimoje, tiek viešojoje erdvėje.

17,53 proc. didmiesčio jaunuolių pripažino, kad jų kalbinėje gimtinėje kalbama tarmiškai; 72,73 proc. vertindami kalbinę gimtinę *iš vidaus*,

teigė, kad jų didmiestyje nekalbama tarmiškai; 9,74 proc. jaunuolių deklaravo neatpažįstantys tarminių kodų.

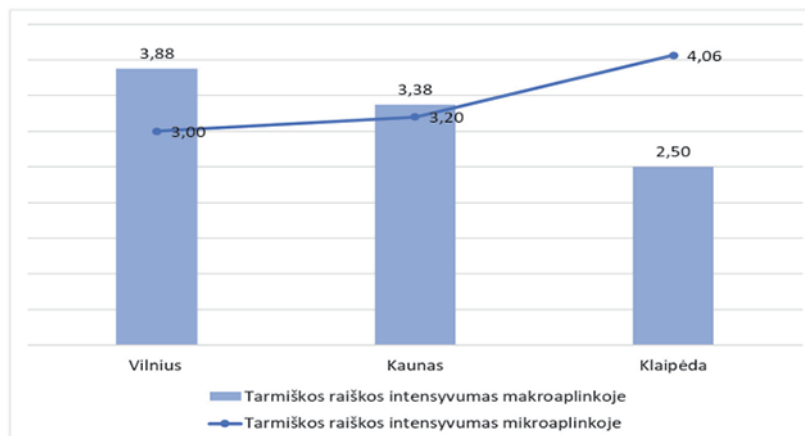
Iš didmiesčio jaunuolių šeimos narių kalbinės elgsenos percepcijos ir vertinimo išryškėja, kad didmiesčiuose šeimos domene tarmiškumo sklaida šiek tiek didesnė nei makroaplinkoje, tai, manytina, susiję su jau minėtais egocentriniais tinklais. 20,13 proc. jaunuolių pripažįsta, kad tarminiai kodai vartojami jų šeimoje. 70,78 proc. tiriamųjų *emic* naratyvas – *mano šeimoje nekalbama tarmiškai*; 5,84 proc. tiriamųjų naratyvas – *aš neatpažįstu, kad kalbama tarmiškai*. Keletas tiriamųjų savo nuostatų neatskleidė. Remiantis tarminio kodo vertinimo naratyvais *iš vidaus*, teigtina, kad Kauno didmiestyje silpniausios tarmiškumo apraiškos (žr. 4 pav.).

4 pav

Didmiesčių jaunuolių mikroaplinkos ir makroaplinkos tarmiškumas

Tarminio kodo vartosenos dažnį kalbinėje gimtinėje įvertino 29 proc. tiriamųjų. 7 balais (labai dažnai) makroaplinkos tarmiškumą įvertino 13,33 proc. tiriamųjų, žymėjusių tarminio kodo girdėjimo dažnį; 6 balais – 11,11 proc. jaunuolių; 5 balais – 6,67 proc. jaunuolių; 4 balais – 6,67 proc. jaunuolių; 3 balais – 20,00 proc. jaunuolių; 2 balais – 20,00 proc. jaunuolių; 1 balu – 22,22 proc. jaunuolių. Tarminio kodo girdėjimo dažnio vidurkis – 3,42 balo iš 7. Galima būtų įžvelgti tam tikrą paradoksą – sostinės jaunuoliai deklaruoja turį galimybę tarminius kodus kalbinėje gimtinėje girdėti dažniau nei Kauno ar Klaipėdos jaunuoliai (žr. 5 pav.). Kita vertus, kaip yra atkreipęs dėmesį Johnas M. Lipskis, kiekvienas miestas yra sudėtingas sociolingvistinis mikrokosmosas (angl. *a complex sociolinguistic microcosm*) (Lipski, 2002, p. 1–17), todėl sostinė, kaip lokals migracijos galutinis taškas, objektyviai turi daugiausia potencialo sutelkti skirtingų kodų atstovų, vadinasi, yra didesnė galimybė ir tarminių kodų skvarbai. Suprantama, nuostatų suponuojamos įžvalgos dėl tarmiškumo tvarumo tikrintinos kalbinės elgsenos stebėsenos duomenimis, t. y. įvertintinas tarmiškumo gyvybingumas.

5 pav

Didmiesčių jaunuolių tarminio kodo vartosenos dažnio makroaplinkoje ir mikroaplinkoje skirtys

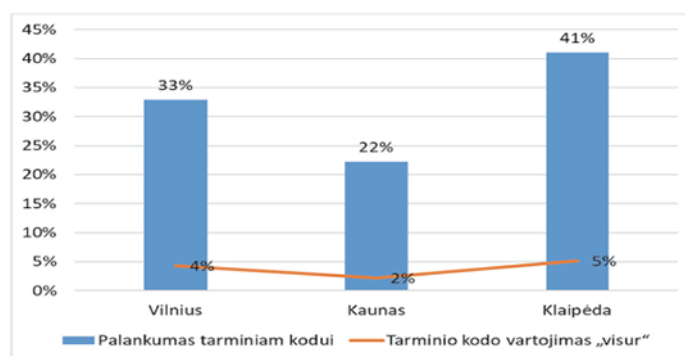
Tarminio kodo pritaikymo duomenis, t. y. kur jaunuoliai teigia kalbą tarmiškai, atskleidė 22,08 proc. tiriamųjų. Daugiausia tiriamųjų žymėjo, kad tarminį kodą renkasi su seneliais – 11,04 proc. visų didmiesčių tiriamųjų. Parinktį *visur* žymėjo 3,90 proc. visų tyrime dalyvavusių jaunuolių; *gyvenamąją vietovę* – 7,14 proc. tiriamųjų, namų domeną – 7,79 proc. Taigi jaunuolių *emic* naratyvas dėl tarminio kodo (ne)pritaikymo sritims formuluotinas taip – *aš iš esmės nekalbu tarmiškai N srityse ir M vietose*.

Didmiesčių jaunuolių *emic* naratyvas dėl tarminio kodo (ne)pritaikymo pašnekovams apibendrintai gali būti formuluojamas taip pat – *aš nekalbu tarmiškai su A+n pašnekovais*; taip pat – *aš (ne)kalbu tarmiškai su B amžiaus pašnekovais*. Su šeimos nariais tarmiškai kalbantys pripažino 12,99 proc. tiriamųjų, su draugais – 8,44 proc., su kalbančiais tarmiškai – taip pat 8,44 proc. Su seneliais ir jų kartos pašnekovais tarmiškai kalba 9,74 proc. tiriamųjų; su tėvais ir jų kartos pašnekovais – 5,84 proc. jaunuolių, tiek pat jaunuolių tarminį kodą pasirenka ir su savo bendraamžiais. Taigi (re)konstruojamas *emic* naratyvas atskleidžia, kad didmiesčių jaunuoliai, referuodami informaciją apie asmeninę kalbinę elgseną, pozicionuoja *kitą*, t. y. ne tarminio kodo atstovo, kalbinę tapatybę. Čia prisimintina, kad *emic* perspektyva yra *aš manau, kad ...* perspektyva. Kita vertus, jungiant *emic* ir *etic* naratyvus, ypač turint omenyje atvirojo prestižo veiksnį, turi būti įvertinama, ar paprastojo kalbos bendruomenės nario deklaracija *aš nekalbu tarmiškai su A+n pašnekovais* nėra simuliacija, lemiama noro, kad būtų manoma, jog jis nekalba. Bet koku atveju tokios pozicijos užfiksavimas *emic* naratyve yra informatyvus ir reikšmingas įvertinant tarmiškumo netvarumą.

Išskyrus pavienius naratyvus (žr. aptartus Vln_M04 ir Vln_V02 atvejus), leidžiančius identifikuoti ir pavienių nuolatinių tarminio kodų atstovų didmiesčių bendruomenėse, vienareikšmiškai apibendrintinas sociolingvistinis didmiesčio gyventojų portretas kaip ne tarminio kodo atstovo portretas. Taigi įtraukiant *stebimojo laiko* perspektyvą, formuluotina įžvalga dėl tarmiškumo netvarumo.

2.3. Apriorinės nuostatos

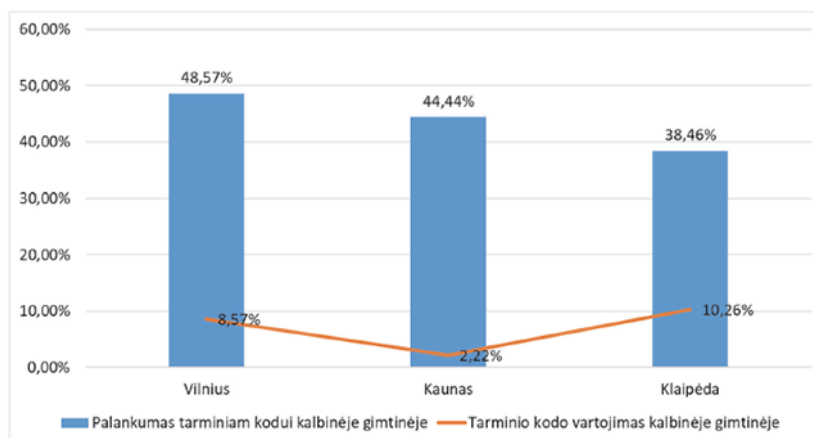
Iš didmiesčio jaunuolių *emic* naratyvų pasakytina, kad paprastojo kalbos bendruomenės apriorinės nuostatos (t. y. naratyvų fragmentai: *(ne)tinka kalbėti tarmiškai N srityse ir M vietose; (ne)tinka kalbėti tarmiškai su A+n pašnekovais; (ne)tinka kalbėti tarmiškai su B amžiaus pašnekovais*) tik iš dalies koreliuoja su kalbinės elgsenos refleksija. Nors patys didmiesčių gimnazistai nelinek aktyviai rinktis tarminio kodo, sąmoningųjų nuostatų lygmeniu 31,82 proc. jaunuolių deklaruoja, kad tarminis kodas tinka *visur*. Pridurtina, kad dalis didmiesčių tiriamųjų parinktį *visur* tikslino, pvz., Vln_M36 atkreipia dėmesį į privačią komunikaciją, Klp_M13 tiriamoji išskiria namų domeną. Klp_V12 tiriamasis įterpė asmeninį patikslinimą – *visur, kur kalbama tarmiškai*. Jaunieji kauniečiai iš trijų didmiesčių gyventojų linkę labiausiai kontroliuoti kodus (žr. 6 pav.).

6 pav

Didmiesčių jaunuolių tarminio kodo vartosenos ribos: deklaruota kalbinė elgsena ir vaizdiniai (1)

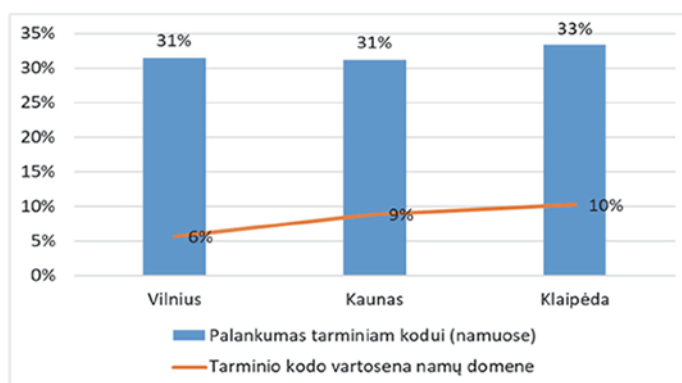
44,81 proc. didmiesčio jaunuolių išreiškė poziciją, kad tarminį kodą tinka rinktis *gimtajame mieste (/ kaime)*. Manytina, kad tokia tiriamųjų nuostata interpretuotina nevienareikšmiškai. Mažai tikėtina, kad vis dėlto ir didmiestis – kaip jaunuolių kalbinė gimtinė – pakliūva tarp tinkamų tarminiam kodui vartosenos vietų. Išvalga, kad tokia jaunuolių nuostata – *tarminis kodas tinka kalbinėje gimtinėje* – yra labiau kitiems tinkamo elgesio projekcija, grindžia tiriamųjų kalbinės elgsenos refleksijos duomenų ir apriorinių nuostatų skirtys. Tokios pačios tendencijos – atriboti kalbinę elgseną ir nuostatas – išryškėja visuose didmiesčiuose (žr. 7 pav.).

7 pav

Didmiesčių jaunuolių palankumo ir realios tarminio kodo vartosenos kalbinėje gimtinėje santykis

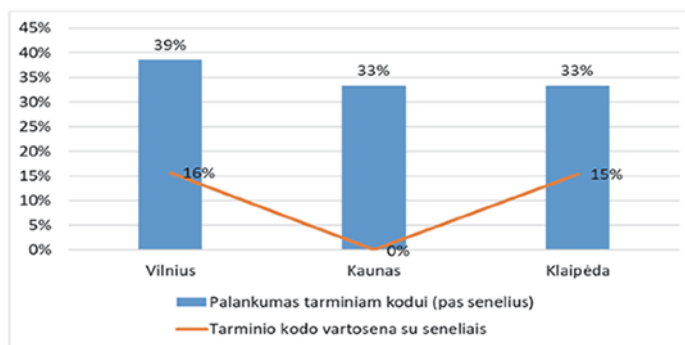
31,82 proc. tiriamųjų atskleidžia palankias nuostatas dėl tarminio kodo vartosenos namų domene, 35,7 proc. – bendraujant su seneliais. Konstatuotinas visų punktų tiriamųjų apriorinio lojalumo tarminei raiškai izoliuotajame domene panašumas (žr. 8 ir 9 pav.).

8 pav

Didmiesčių jaunuolių palankumo ir realios tarminio kodo vartosenos namų domene santykis

Kaip matyti, iš tokių nuostatų (re)konstruotinas *emic* naratyvo fragmentas: *aš nevartuju tarminio kodo nei namuose, nei su seneliais, bet manau, kad tarminis kodas yra (gali būti) tinkamas pasirinkimas tiek bendrauti namuose, tiek su seneliais*. Vis dėlto kritiškai įvertintina, ar tokios didmiesčio jaunuolių nuostatos gali tapti pagrindu svarstyti apie simbolinius tarminio kodo atstovus (dėl tarminio kodo vartotojų tipologijos žr. Blanchet, Armstrong, 2006, p. 251–275) didmiestyje. Jeigu taip, tada būtinai atsižvelgtina į tai, kad simbolinis tarminio kodo atstovas, t. y. paprastas kalbos bendruomenės narys, kurio santykis su tarminiu kodu atsiskleidžia ne per produktyvius gebėjimus, bet per palankumą tokiam kodui, kuria arba gali kurti didmiestyje palankias sąlygas tarmiškumo tvarumui. Bet, žinoma, vertinant *emic* naratyvą, o ne kalbinę elgseną, griežtų apibendrinimų formuluoti negalima. Vadinasi, šiuo aspektu įžvalgos dėl tarmiškumo tvarumo vs netvarumo yra vertintinos tik kaip prielaidos.

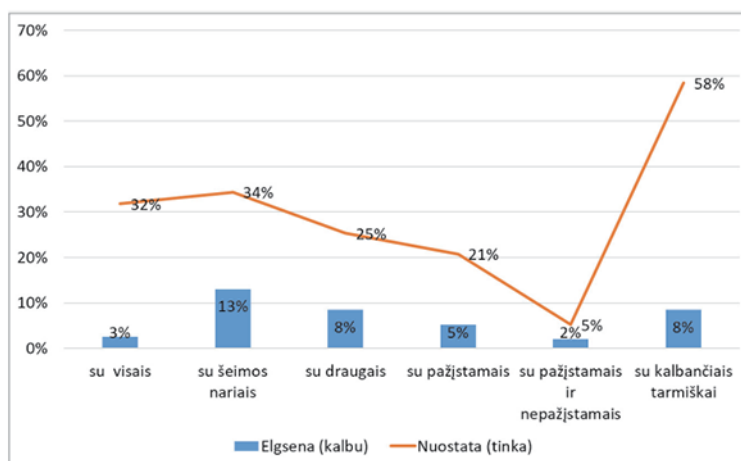
9 pav

Didmiesčio jaunuolių palankumo ir realios tarminio kodo vartosenos su seneliais santykis

97,40 proc. visų tiriamųjų išreiškė apriorinę nuostatą dėl kodo (ne)taikymo prie adresatų (žr. 10 ir 11 pav.).

25,32 proc. tiriamųjų atskleidė nuostatą, kad tarminis kodas tinka su visais; dar keli tiriamieji šio PD anketos klausimo atsakymo parinktį *su visais* tikslino, pvz., Vln_M01 žymi parinktis *su visais žmonėmis, su šeimos nariais, su draugais, kalbančiais tarmiškai*; Kn_M08 tiriamoji žymi parinktis *su visais žmonėmis, su šeimos nariais*; Klp_M22 tiriamoji žymi, kad tarmiškai kalbėti tinka *su visais žmonėmis, kalbančiais tarmiškai*; ir pan.

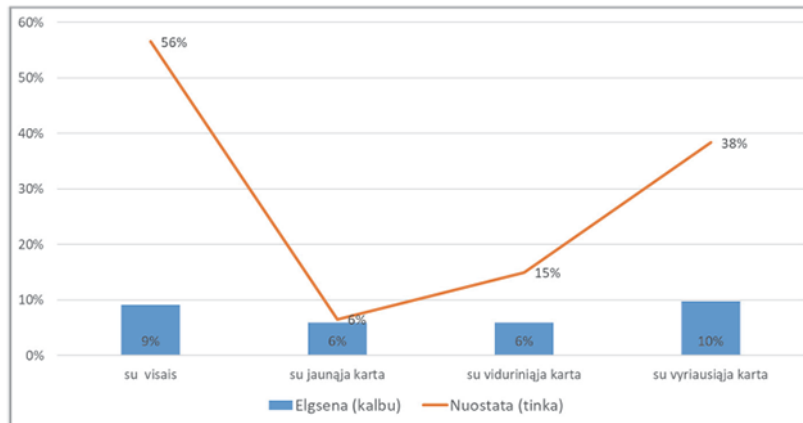
Taigi rekonstruotinas toks didmiesčio jaunuolių *emic* naratyvo fragmentas: *aš manau, kad labiausiai tinka tarmiškai kalbėti su tais, kurie patys kalba tarmiškai, taip pat su šeimos nariais ir draugais, tarmiškai gali būti prakalbinami ir pažįstami*.

10 pav

Didmiesčių jaunuolių tarminio kodo vartosenos ribos: deklaruota kalbinė elgsena ir vaizdiniai (2)

96,10 proc. didmiesčių jaunuolių sąmoningųjų nuostatų lygmeniu atskleidė savo poziciją, ar jie laiko adresato amžių reikšmingu veiksniumi parenkant tarminį kodą pašnekovui. 56,49 proc. didmiesčio tiriamųjų *emic* naratyvas konstruotinas taip: *N srityje renkantis kalbėti tarmiškai pašnekovo amžius neturi būti svarbus veiksnys*.

11 pav

Didmiesčių jaunuolių tarminio kodo vartosenos ribos: deklaruota kalbinė elgsena ir vaizdiniai (3)

Keli tiriamieji, rinkęsi atsakymo parinktį *su visais žmonėmis*, tikslino savo poziciją dėl tarminio kodo pašnekovo kartos požiūriu, pvz., Vln_M10, Kn_M08 Klp_M19 tiriamosios išskyrė, kad tarminis kodas yra tinkamas bendrauti su *vyriausiosios kartos* žmonėmis; Vln_M36 tiriamoji deklaruoja, kad tarminis kodas yra tinkamas bendrauti su *viduriniąja karta*.

22,08 proc. jaunuolių žymėjo, kad tarminis kodas tinkamas bendrauti tik *su vyriausiąja karta*, taigi galima daryti prielaidą dėl NORM'o atspindžio *emic* naratyve. O tokio vaizdinio įsitvirtinimas yra neigiamas veiksnys tarmiškumo tvarumui didmiestyje.

Išvados

Atlikus didmiesčio jaunuolių *emic* naratyvo, apimančio didmiesčio jaunuolių pačių kalbinio elgesio refleksiją, taip pat jų kalbinės aplinkos vertinimą, apriorines kalbines nuostatas dėl tarminio kodo ir jo tinkamumo komunikacijai, analizę, formuluotinos apibendrinamosios išvalgos dėl tarmiškumo tvarumo didmiestyje.

1. Jaunuolių kalbinio elgesio savistabą atskleidžiantys *emic* naratyvo fragmentai grindžia apibendrinamąją išvalgą dėl tarmiškumo netvarumo didmiesčiuose. Vis dėlto iš *emic* naratyvų fiksuota, kad tarmiškumo tvarumą didmiesčiuose teigiamai gali veikti egocentriniai socialiniai tinklai. Paprastieji kalbos bendruomenės nariai, plėtojantys ryšius su tarminiuose regionuose gyvenančiais artimaisiais (pvz., seneliais), gali tapti bent nenuolatiniais tarminių kodų atstovais.
2. Išvalgą dėl tarmiškumo netvarumo didmiesčiuose grindžia ir didmiesčio jaunuolių šeimos narių kalbinės elgsenos percepcija, ir kalbinės elgsenos makroaplinkoje percepcija. Vadinas, didmiestyje negalima išskirti iš esmės palankios tarmiškumo sklaidai komunikacinės erdvės.

3. Iš PD tyrimo medžiagos rekonstruotas didmiesčių jaunuolių *emic* naratyvas atskleidžia, kad nei pašnekovų vaidmenys (pvz., tėvai, draugai, kt.), nei jų amžius (pvz., jauniausioji karta, vyriausioji karta), iš esmės netampa esmine kodo pritaikymo ar nepritaikymo priežastimi. Taigi įtraukiant stebimojo laiko perspektyvą, išvalga dėl tarmiškumo netvarumo didmiesčiuose griežtintina.
4. Iš didmiesčio jaunuolių *emic* naratyvų pasakytina, kad paprastojo kalbos bendruomenės nario apriorinės nuostatos tik iš dalies koreliuoja su kalbinės elgsenos refleksija. Palankumas kitų didmiesčio bendruomenės narių kalbiniams pasirinkimams, tolerancija tarminių kodų sklaidai didmiestyje grindžia išvalgą dėl vadinamųjų simbolinių tarminio kodo atstovų, t. y. paprastųjų kalbos bendruomenės narių, kurių santykis su tarminiu kodu atsiskleidžia ne per produktyvius gebėjimus, bet per palankumą tokiam kodui. Ši aplinkybė skatintų prielaidą, kad vis dėlto didmiestyje kuriamos ar gali būti kuriamos palankios sąlygos tarmiškumo tvarumui.

Apibendrinant primintina, kad *emic* perspektyva iš esmės yra *aš manau, kad...* perspektyva, todėl ją referavus ir įtraukus į dialektologinį diskursą, būtini kiti tyrimų etapai. Šiuo atveju pirmiausia gali būti plėtojama *etic* naratyvo dėl tarmiškumo gyvybingumo ir *emic* naratyvo dėl tarmiškumo tvarumo analizė. Žinoma, galimi ir net būtini pačių *emic* naratyvų plėtiniai, plg. regionų jaunuolių refleksijos dėl didmiesčių tarmiškumo, skirtingų kartų paprastųjų kalbos bendruomenės narių *emic* naratyvų konstrukcijos, kt.

Referencias

- Aliūkaitė, D., 2014. Būdingųjų vilniečių tarties bruožų beiškant: 25–35 metų vilniečių balsių trumpinimo polinkiai. *Taikomoji kalbotyra*, 6, p. [1–33]. Prieiga: <<https://taikomojikalbotyra.lt/ojs/index.php/taikomoji-kalbotyra/article/view/50/45>>; [Žiūr. 2020 07 02]
- Aliūkaitė, D., 2019. Objektivusis tarmiškumas: požymiai ir vertė. *Respectus Philologicus*, 35 (40), p. 63–91. Prieiga: <<https://www.zurnalai.vu.lt/respectus-philologicus/article/view/12717/11398>>; [Žiūr. 2020 07 04]. <https://dx.doi.org/10.15388/RESPECTUS.2019.35.40.05>
- Aliūkaitė, D., Mikulėnienė, D., 2014. Geolingvistika: ideologija, teorija ir metodai. Pagrindinės sąvokos. In: *XXI a. pradžios lietuvių tarmės: geolingvistinis ir sociolingvistinis tyrimas. Žemėlapiai ir jų komentarai*. Sud. D. Mikulėnienė, V. Meiliūnaitė. Vilnius: leidykla „Briedis“, p. 29–47. <https://doi.org/10.11649/abs.2015.007>
- Aliūkaitė, D., Mikulėnienė, D., 2019. Paprastojo kalbos bendruomenės nario naratyvas: kur ir kodėl (su)kuriamas vietos tarmiškumas. *Lietuvių kalba*, 13, p. [1–22]. Prieiga: <<http://www.lietuviukalba.lt/index.php/lietuviukalba/article/view/291/214>>; [Žiūr. 2020 06 20]

- Blanchet, Ph., Armstrong, N., 2006. The Sociolinguistic Situation of 'Contemporary of French' in France Today: An Overview of Recent Contributions on the Dialectalisation of Standard French. *French Language Studies*, 16, pp. 251–275. <https://doi.org/10.1017/s0959269506002572>
- Bourhis, R. Y., Giles, H., Rosenthal, D., 1981. Notes on the Construction of a 'Subjective Vitality Questionnaire' for Ethnolinguistic Groups. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, 2, no. 2, pp. 145–155. Prieiga: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/01434632.1981.9994047> [Žiūr. 2020 09 08]. <https://doi.org/10.1080/01434632.1981.9994047>
- Chambers, J. K., Trudgill, P., 2004. *Dialectology*. Second Edition. Cambridge: Cambridge University Press.
- Čepaitienė, A., 2016. Vakarų aukštaičių kauniškių ir rytų aukštaičių panevėžiškių sociokultūriniai tinklai. *Taikomoji kalbotyra*, 8, [p. 136–159]. Prieiga: < <https://taikomojikalbotyra.lt/ojs/index.php/taikomojikalbotyra/article/view/95/8> >; [Žiūr. 2020 07 10]
- Garrett, P., Coupland, N., Williams, A., 2003. *Investigating Language Attitudes: Social Meanings of Dialect, Ethnicity and Performance*. Cardiff: University of Wales Press.
- Geržotaitė, L., 2018. Šiaulių jaunuolių kalbinė gimtinė mentaliniuose žemėlapiuose. In: *Kalbos istorijos ir dialektologijos problemos* 5. Sud. R. Bakšienė, N. Morozova, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, p. 76–101.
- Grumadienė, L., 1979. Dėl sociolingvistinio Vilniaus lietuvių šnekamosios kalbos statuso. *Lietuvių kalbotyros klausimai*, 19, p. 93–99.
- Headland, T. N., 1990. Introduction: A Dialogue between Kenneth Pike and Marvin Harris on Emics and Etics. In: *Emics and Etics: The Insider/Outsider Debate (Frontiers of Anthropology)*. Eds. T. N. Headland, K. Pike, M. Harris. Thousand Oaks, CA, US: Sage Publications, Inc., pp. 13–27.
- Yagmur, K., Ehala, M., 2011. Tradition and Innovation in the Ethnolinguistic Vitality Theory. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, 32 (2), pp. 101–110. Prieiga: <<https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/01434632.2010.541913>>; [Žiūr. 2020 08 12]. <https://doi.org/10.1080/01434632.2010.541913>
- Inoue, F., 1999. Classification of Dialects by Image: English and Japanese. In: *Handbook of Perceptual Dialectology* 1. Eds. D. R. Preston. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, pp. 147–160. <https://doi.org/10.1075/z.hpd1.20ino>
- Labov, W., 1972. *Sociolinguistic Patterns*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Lipski, J. M., 2002. The Role of the City in the Formation of Spanish American Dialect Zones. *Arachne*, Vol. 2, No 1, pp. [1–17].
- Mikulėnienė, D., 2019. Tarminių bruožų nomenklatūra ir jų vertė: nuo tarminių bruožų prie tarmiškumo žymenų. *Respectus Philologicus*, 35 (40), p. 51–62. Prieiga: <<https://www.zurnalai.vu.lt/respectus-philologicus/article/view/12716/11396>>; [Žiūr. 2020 07 10]. <https://dx.doi.org/10.15388/RESPECTUS.2019.35.40.04>
- Preston, D. R., 1999. Introduction. In: *Handbook of Perceptual Dialectology* 1. Eds. D. R. Preston. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, pp. xxiii–xl. <https://doi.org/10.1075/z.hpd1.05pre>

- Preston, D. R., 2018. Perceptual Dialectology. In: *The Handbook of Dialectology (Blackwell Handbooks in Linguistics)*. 1st Edition. Eds. Ch. Boberg, J. Nerbonne, D. Watt. Hoboken NJ: John Wiley & Sons, pp. 177–203.
- Sankoff, G., 2006. Age: Apparent Time and Real Time. In: *Elsevier Encyclopedia of Language and Linguistics*. Second Edition, Volume 1. Eds. K. Brown. Oxford: Elsevier, pp. 110–116.
- Sarhimma, A., 2009. Social Network Theory as a Framework for Studying Minor Finnic Languages with Special Reference to Karelian. In: *The Quasiquicentennial of the Finno-Ugrian Society. Memoires de la Societe Finno-Ougrienne* 258. Eds. J. Ylikoski. Helsinki: Societe Finno-Ougrienne, pp. 161–190. Prieiga: <<https://www.sgr.fi/sust/sust258/sust258.pdf>>; [Žiūr. 2020 07 02].
- Schrambke, R., 2010. Language and Space: Traditional Dialect Geography. In: *Language and Space. An International Handbook of Linguistic Variation*. Volume 1: *Theories and Methods*. HSK Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft. Eds. P. Auer, J. E. Schmidt. Berlin, New York: Walter de Gruyter, pp. 87–107. <https://doi.org/10.1515/9783110220278.87>
- Villena-Ponsoda, J. A., 2010. Community-based Investigations: From Traditional Dialect Grammar to Sociolinguistic Studies. In: *An International Handbook of Linguistic Variation*. Vol. 1: *Theories and Methods*. HSK Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft. Eds. P. Auer, J. E. Schmidt. Berlin, New York: Walter de Gruyter, pp. 613–631. <https://doi.org/10.1515/9783110220278.613>

Notes

- 1 Projektas vykdytas 2017–2019 m., rėmė Valstybinė lietuvių kalbos komisija. Pridurtina, kad vykdant projektą sukaupta kalbinių nuostatų ir tekstų-stimulų percepcijos medžiagos iš visų Lietuvos regionų ir didmiesčių. Šiame straipsnyje apsiribojama didmiesčiuose sukaupta medžiaga.
- 2 Etic ir emic, arba objektyviosios ir subjektyviosios, perspektyvos skirti 1954 m. suformulavo Kennethas Pike’as (plg. Headland, 1990, p. 15).
- 3 Plg. remiantis projekto duomenimis, svarstytas objektyviojo tarmiškumo klausimas (plg. Aliūkaitė, 2019); plėtotą tarmiškumo žymenų sampratą (Mikulėnienė, 2019); aiškintasi kalbinės gimtinės mentaliniuose žemėlapiuose klausimas (Geržotaitė, 2018); kt.
- 4 1 pav. teminis blokas apibrėžtas raudonai.
- 5 T. y. PD anketos antrojo teminio bloko klausimų atsakymai, žr. aspektus 1 pav.
- 6 NORM (angl. *nonmobile, older, rural male*; lie. *sėslus vyresnio amžiaus kaimo gyventojas (vyras)*) – tai informantų atrankos modelis.
- 7 Pateikiant tiriamųjų teikiamų duomenų pavyzdžius, vartojami tokie punktų trumpiniai: Kaunas – Kn, Klaipėda – Klp, Vilnius – Vln; taip pat nurodoma tiriamojo lytis ir anketos eilės nr., pvz., Vln_M30 – Vilniaus punkto tiriamoji, kurios anketa yra trisdešimta tirtoje grupėje.